דרך הרבים שש עשרה אמות [א]דרך ערי מקלט שלשים ושתים אמות א"ר הונא מאי קראה דכתיב [1]תכין לך הדרך דרך הדרך: דרך המלך אין לה שיעור: (א)[ב]שהמלך פורץ גדר לעשות לו דרך ואין ממחין בידו: דרך הקבר אין לה שיעור: משום יקרא דשכבא: המעמד דייני ציפורי אמרו בת ד' קבין כו': ת"ר (ב)[ג]המוכר קברו דרך קברו מקום מעמדו ובית הספדו באין בני משפחה וקוברין אותו על כרחו משום פגם משפחה: ת"ר [ד]אין פוחתין משבעה מעמדות ומושבות למת כנגד [2]הבל הבלים אמר קהלת הבל הבלים הכל הבל א"ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי היכי עבדי א"ל כדתניא אמר רבי יהודה ביהודה בראשונה לא היו פוחתין משבעה מעמדות ומושבות למת [ה]כגון (ג)עמדו יקרים עמודו שבו יקרים שבו אמרו לו א"כ אף בשבת מותר לעשות כן אחתיה דרמי בר פפא הוה נסיבא ליה לרב אויא שכיבא עבד לה מעמד ומושב א"ר יוסף טעה בתרתי טעה [ו]שאין עושין אלא בקרובים והוא עבד אפילו ברחוקים וטעה [ז]שאין עושין אלא ביום ראשון והוא עבד ביום שני אביי אמר בהא נמי טעה [ח]שאין עושין אלא בבית הקברות והוא עשה בעיר רבא אמר בהא נמי טעה [ט]שאין עושין אלא במקום שנהגו והתם לא נהוג מיתיבי אמרו לו אם כן אף בשבת מותר לעשות כן ואי אמרת בבית הקברות וביום א' בית הקברות בשבת מאי בעי בעיר הסמוכה לבית הקברות דאמטיוהו בין השמשות: **מתני'** [י]המוכר מקום לחברו לעשות לו קבר וכן המקבל מחברו לעשות לו קבר עושה תוכה של מערה ד' אמות על שש ופותח לתוכה שמונה כוכין שלש מכאן ושלש מכאן ושנים מכנגדן וכוכין ארכן ארבע אמות ורומן שבע

ורחבן

דרך הרבים. כגון עיר שיש בה מעבר שאין דרך שם מארץ רחוקה: **דרך.** מאי למיכתב וכתיב הדרך לאוסופי דרך אחרת וסתם דרך שבתורה ט"ז אמה כדילפינן מעגלות דמשכן [שבת צט.] ועוד דאפילו לא הוה כתיב אלא דרך הוה אמינא ט"ז אמה דסתם דרכי ערי מקלט רה"ר הם כדי שיוכלו מכל עיירות לנוס שמה: **שהמלך פורץ.** משנה היא בסנהדרין (דף כ:) ואגב גררא נקטה במתני': **משום יקרא דשכבי.** שאין זה כבוד המת להבריח את המלוים אותו מכאן: **המוכר קברו.** מערות היו עושין להן בחייהן לקבור שם מתי משפחה כדתנן במתניתין [להלן]: **מקום מעמדו.** שעומדין ויושבין שם סמוך לבית הקברות בשובם מן הקבר כדלקמן: **על כרחו.** של לוקח. ותקנת חכמים היא: **משום פגם משפחה.** גנאי הוא להם שאין לקרובים(ד) מקום קבורה הלכך אמור רבנן לישקול דמי וליהדר והכי אמרינן בהדיא בבכורות בשלהי פ' יש בכור לנחלה [נב:]: **משבעה מעמדות ומושבות.** בחזירתן מן הקבר הולכין מעט ויושבין לנחם האבל או להרבות צער על המת שמת ולהרבות בבכי ולתת איש אל לבו לשוב בתשובה כי חיי האדם הבל ועומדין והולכין מעט וחוזרין ויושבין מעט כך עושין ז' פעמים כדי לתת אל לבם שחיי האדם הבל והיינו דמפרש לקמיה כנגד שבעה הבל הבלים שכתובין בראש ספר קהלת כן נראה הטעם בעיני. וראיתי כתוב מפני שהשדים מתלוים עם החוזרים מבית הקברות לכך תקנו מעמדות ומושבות כדי שבתוך כך יסתלקו השדים מעליהן ולא נהירא דא"כ יהיו עושין כן בכ"מ ולקמן אמרינן דמנהגא תליא מילתא ועוד מאי כנגד הבל הבלים: **היאך עבדי.** היאך היו רגילין לעשות במקום שנהגו: **עמדו יקרים.** לאחר שישבו מעט היה הממונה אומר להן עמדו ולכו אל מקום אחר. כך נראה בעיני: **אמרו לו.** חכמים א"כ אף בשבת היכא דקברו את המת סמוך לחשיכה כדלקמן יהא מותר לעשות כן מאחר שלא היו עושין כי אם עמידות וישיבות. ומדרבי יהודה מייתי ראיה ולא מרבנן שהם לא פירשו כלום: **אלא בקרובים.** קרובי המת שאינם מתאבלים באים למעמדות ומושבות לכבוד המת: **ביום ראשון.** שנקבר המת: ומשני **בעיר הסמוכה לבית הקברות והוא דאמטיוהו כו'.** ולאחר שהחשיך היה להם לעשות מעמד ומושב בחזירתן דאכתי יום ראשון קרינא ביה דהא לענין אנינות נמי אמרינן [זבחים ק:] אנינות לילה דרבנן שהלילה הולך אחר היום: **מתני' נעשות לו קבר.** והם לא היו רגילים ליקבר אחד אחד בפני עצמו אלא כל בני משפחה נקברין במערה אחת כל אחד בכוך בפני עצמו הלכך המוכר לחבירו מקום קבר מכר לו מקום לב' מערות וחצר ביניהן ומקום הכוכין חוץ מן המערות ד' אמות תחת הקרקע לכל כותלי המערות כדלקמן ולר"ש ד' מערות: **עושה תוכה של מערה.** כלומר עושה חללה של מערה ד' אמות רחב באורך שש וגובה המערה מפורש בתוספתא [פ"ו ה"ז] ארבע אמות: **ופותח לתוכה.** חופר בכותלי המערה ונמצאו פתוחין לחללה: **שלש מכאן.** בכותל הארוך שש אמות שמימין הפתח וכן בכותל השני שמשמאל הפתח: **ושנים כנגדו.** [א] של פתח בכותל אמצעי שרחבו ד'. וכן סדרן מרחיק חצי אמה מזוית הכותל הארוך של צד הפתח וחופר כוך רחב ששה טפחים דהיינו אמה ומניח כותל אמה וחופר כוך שני אמה ומניח כותל אמה וחופר כוך שלישי אמה ומניח חצי אמה בזוית פרנסת כותל של ו' אמות לשלשה הכוכין ג' אמות לשני אוירים שביניהם שתי אמות לשתי הזויות חצי חצי אמה דהיינו(ה) [אמה והיינו] ו' אמות וכן יעשה לכותל הארוך שכנגדו וכענין זה יעשה שני הכוכין בכותל הקצר שכנגד הפתח דהוי ד' אמות מניח חצי אמה בזוית מכאן וחצי אמה בזוית השני וחופר ב' כוכין של ב' אמות וריוח ביניהן אמה הרי ארבע אמות: **והכוכין ארבע אמות ארכן.** שהמת ארכו שלש אמות ובשביל ארון שהוא מונח בו צריך אמה רביעית: **ורומן שבעה.** להכניס הארון בריוח וגם להיות אויר טפח בין(ו) הקרקע לארון שלא לטמא העוברים (א) דרך המערה:

ארבעה

והכובין ארכן ד'. פי' רבינו שמואל שהמת ג' אמות ובשביל הארון צריך אמה רביעית ואין נראה דבפרק המצניע (שבת צב. ושם ד"ה איסתכח) משמע בהדיא דעד כתפיו של אדם ג' אמות דאמרי' התם ארון ט' וכפורת טפח הרי כאן עשרה וגמירי כל טונא דמידלי במוטות תילתא מלעיל ותרי תילתי מלתחת ואישתכח דלמעלה מעשרה הוה קאי דמכתפיו עד למטה י"ח טפחים ותרי תילתי ששה טפחים ושני שלישים אישתכח דלמעלה מי"א ושליש קאי ואי מראשו לא הוי אלא י"ח לא הוה קאי למעלה מי' דמראשו ועד כתפו מחזיק הרבה יותר מטפח ושליש ובתרגום אחשורוש אספתא איצטליג על ג' אמות כו' ואתוכי ראש היו והכוכין דארכן ארבע משום צוארו וראשו ודפי הארון(ז) [א]: **ורומן שבעה.** פירש רבינו שמואל כדי שיהא פותח טפח בארון שלא תהא הטומאה בוקעת ועולה ומטמא העובר על גביו [ב] (ב) שאמר בפ' מי שמתו (ברכות דף יט: ושם) מדלגין היינו ע"ג ארונות כו' ומפ' התם טעמא משום דרוב ארונות יש בהן פותח טפח ומיהו לא היה מועיל אלא לענין טומאה דאורייתא אבל מדרבנן מיהא טמא העובר עליהן כדאמר התם דגזרו עליהן [ג] ולא התירו אלא ללכת למקום מצוה לקראת מלכים [ד] ומפרש ריב"ם (ח)שהכוכין שלהם היו פתוחים מן הצד שהיו מניחין את המתים לתוכן דאילו היו סתומין היתה בוקעת טומאה ועולה ואדרבה יותר יש טומאה כשהוא פותח טפח כיון שהוא סתום דאילו לא היה פותח טפח לא היתה טומאה בוקעת ועולה אלא כנגדה והשתא כשהוא פותח טפח הוי כאילו כל ארכו ורחבו מלא טומאה ובוקעת ועולה אפי' שלא כנגד הטומאה [ה] והביא ראיה מדאמר בפ"ק (לעיל דף יב. ושם) פרץ פלימיו מטמא כל סביביו ומטמא במגע מן התורה הנוגע כל סביביו אע"פ שאין המת ממלא כל הבית כולו ומסתמא כמו כן יטמא על גביו אע"פ שיש פותח טפח ואין להאריך כאן וא"ת כיון שגזרו בקבר אפילו יש שם פותח טפח א"כ גם בבית אפי' לא פרץ פלימיו יטמא סביביו כי היכי דבית סתום יש לו דין קבר סתום ה"נ פתוח יש לו דין קבר פתוח וי"ל דבקבר גזרו יש בארון פותח טפח אטו אין בו כו' אבל בית אין בית שלא יהא בו פותח טפח ובית אטו קבר לא רצו לגזור ור"י הביא ראיה דבסתום אפי' פותח טפח בוקע ועולה דתניא גבי אהל דנזיר (נזיר דף נג: ושם) או בקבר לרבות קבר סתום ומדקאמר סתום ולא פתוח א"כ הוי כפותח טפח ואפ"ה מרבה סתום ומיהו מה שפירש דאם אין בו פותח טפח אין בוקע ועולה אלא כנגד הטומאה לא ידע ר"י מנא ליה דבכל ענין מרבה קרא קבר סתום שיטמא כל סביביו ולמעלה אפי' אין בו פותח טפח ועוד יש ראיה (ט) (מדתניא) באהלות (פ"ג מ"ז) ביב שהוא קמור תחת הבית ויש בו פותח טפח וביליאתו פותח טפח טומאה בתוכו הבית טהור טומאה בבית מה שבתוכו טהור יש בו פותח טפח ואין ביליאתו פותח טפח הבית טמא כו' [ו] דכיון דאין ביליאתו פותח טפח חשיב כסתום אע"פ שיש בו פותח טפח בוקעת ועולה ומיהו קשה לר"י מתני' באהלות (פ"ד מ"ב) ומייתי לה בהעור והרוטב (חולין דף קכה:) [תיבת] המגדל (י)[שיש בה פותח טפח] ואין ביליאתו פותח טפח (י)(ויש בה כוך) טומאה בתוכה מה שבבית טמא טומאה בבית מה שבתוכה טהור לפי שדרך טומאה לצאת ואין דרך טומאה ליכנס פי' שדרך להוציא מן השדות והמגדל דרך הבית והשתא קשה ל"ל טעמא שדרך טומאה לצאת תיפוק ליה דבוקעת ועולה כיון דאין ביליאתה פותח טפח ורבי יוסי נמי אמאי פליג התם ומטהר לפי שיכול להוציא חצאין חצאין פי' כחצי זית שאין מטמא באהל או מפני שיכול לשרפה במקומה וכן קתני סיפא העמידה על פתחו פתח לחוץ טומאה בתוכה הבית טהור ואמאי והא טומאה בוקעת ועולה וי"ל דבכלים אין דין קבר להיות בוקע ועולה דאין מבטלו:

ורחבן

עין משפט נר מצוה

פא א מיי' פ"ח מהל' רוצח ושמירת נפש הלכה ה:

פב ב מיי' פ"ה מהל' מלכים הלכה ג:

פג ג מיי' פכ"ד מהל' מכירה הלכה יז סמג עשין פב טוש"ע ח"מ סי' ריז סעיף ז וטוש"ע י"ד סי' שסו סעיף א:

פד ד מיי' פי"ג מהל' אבל הלכה ד סמג עשין מד"ס ב טוי"ד סי' שעו [וברב אלפס מ"ק פ"ג דף רלו:]:

פה ה ו ז ח ט מיי' שם הל' ד:

פו י מיי' פכ"א מהלכות מכירה הלכה ו סמג עשין פב טוש"ע ח"מ סי' ריז סעיף ו:

רבינו גרשום

דרך הרבים (א) י' אמה כדגרסינן במסכת שבת (דף צט) שתי גזוזטראות ברשות הרבים זו כנגד זו ואמרינן בגמ' אמר רב משום ר' חייא עגלות תחתיהן וביניהן וצדיהן רשות הרבים אמר אביי בין עגלה לעגלה כמלא אורך עגלה וכמה אורך עגלה חמש ועגלה אחרת חמש ובין עגלה לעגלה חמש אמות ואמה יתירה דקאי בה בן לוי דכי משתלפי קרשים נקיט להו והרי לך עשרה כעגלות דמשכן: תכין לך הדרך. דרך מצי למכתב למה לי דכתב הדרך הרי מרבי עוד כשיעור דרך אחר דהיינו ב' דרכים ששיעורן ל"ב אמה: משום דזילותא דשכבא. צריך הרחקה יותר שלא יריחו הכל ריחו: מעמד. מקום שעושין בו הספד לנחם אבל: וקוברין למוכר בעל כרחו של לוקח משום פגם משפחה. של מת כלומר שלא יאמרו לא היה לו מקום לקבור ומחזירין דמיו ללוקח: הבל הבלים ג' הבל הבלים ג' הכל הבל אחד הרי כולן ז'. כלומר מה שנברא בז' ימי בראשית הבל הוא סופו ליבלות: אמרו לו אם כן. דלא עבדו טפי אלא כי האי גוונא דעומדין ז' פעמים. אפי' בשבת יהא מותר לעשות כן דאין בו שום איסור ולא שום מלאכה ואמאי לא עבדו הכי בשבת: עבד לה. רב אויא בעלה אפי' ברחוקים של המת העמיד והושיב. ביום ראשון כשקברו המת. ס"ד דלא עבדו אלא ביום ראשון ובבית הקברות ביום ראשון בשבת היכי משכחת לה והא לא מצי למיקבר בשבת אלא שמע מינה אפי' בעיר וביום שני מצי עבדו. ומשני לעולם בבית הקברות וביום ראשון ולא ביום שני והכא במאי עסקינן בעיר הסמוכה לבית הקברות ואמטייה למת בין השמשות וכשקברוהו מבעוד יום ולא הספיקו לבוא עד שחשיכה ומשום הכי הואיל דליכא איסור שבת מצי למיעבד התם בבית הקברות. כך אמר המורה מפני מה היו עושין המעמד ויושבין כשחוזרין מבית הקברות מפני שדין מלוין אותן וכשיושבין ועומדין הצבור במקום אחד הולכין להם השדין ומפני מה לוקחין עפר ומריחין אותו ואחר כך משליכין על ראשם ואחריהם מפני שנזכור כי עפר אנחנו: **פיס'** המוכר לחבירו מקום לעשות בו קבר. כלומר לעשות בו מערה וכוכין עושה תוכה של מערה ד' אמות על ו' אמות ופותח לתוכה של מערה שכורה בג' כתליה בסלע ח' כוכין ג' מיכן בכותל הארוך וג' מיכן בכותל הארוך השני וב' כנגדן בכותל הרוחב ובאותו כותל שכנגד

מסורת הש"ס

א) ב"ק ס: סנהדרין כ: [יבמות עו: פסחים קי.], ב) כתובות פד. בכורות נב:, ג) מגילה דף כג:, ד) בס"א: לקרובים, ה) ר"מ, ו) [פי' בין תקרת הכוך לארון ע"י תוי"ט], ז) [וע"ע תוס' פסחים קט: ד"ה ברוס], ח) [התוי"ט כתב דצ"ל הארונות], ט) צ"ל מדתנן, י) ר"מ, כ) [ריעב"ץ ורש"ש מ"ז],

תורה אור השלם

1 תָּכִין לְךָ הַדֶּרֶךְ וְשִׁלַּשְׁתָּ אֶת גְּבוּל אַרְצְךָ אֲשֶׁר יַנְחִילְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְהָיָה לָנוּס שָׁמָּה כָּל רֹצֵחַ:
דברים יט ג

2 הֲבֵל הֲבָלִים אָמַר קֹהֶלֶת הֲבֵל הֲבָלִים הַכֹּל הָבֶל:
קהלת א ב

הגהות הב"ח

(א) רשב"ם ד"ה ורומן ז' וכו' העוברים על גבי המערה: (ב) תוס' ד"ה ורומן וכו' על גביו כמו שאמר:

הגהות הגר"א

[א] רשב"ם ד"ה ושנים כנגדו כו'. אבל הרמב"ם כתב שבין כל קבר שבצדדים אמה ומחצה ובין שנים האמצעים ב' אמות (ועמ"ש רבינו ביו"ד סי' שסג ס"ק ח):

מוסף רש"י

שהמלך פורץ גדר. שדה אחרים (ב"ק ס:) גדרות של אחרים (יבמות עו: סנהדרין כ:). **לעשות לו דרך.** קצר מביתו לפרדסו או לכרמו (יבמות עו:) לשדהו ולכרמו (סנהדרין כ:) ואוכלסין שלו, דאמרינן דרך המלך אין לה שיעור (ב"ק ס:). **מקום מעמדו.** שעושין מעמדות שבעה למת (בכורות נב:).

מוסף תוספות

א. ומקוה דאמר (יומא לא.) דהוי כל גופו עולה בהן אפי' ראש, באמה על אמה ברום ג' אמות דכשיכנס במים יעלו המים למעלה מראשו. רמב"ן. ב. דהא ודאי בו' טפחים סגי דגופו של אדם חי עם מלבושיו ששה טפחים כדמוכח במ' סוכה שהרי שיעור סוכה קטנה שבעה טפחים ופי' בירושלמי (סוכה פ"ב ה"ח) ו' טפחים לגופו ואחד לשולחנו וכיון שכן די לאדם וארונו בו' טפחים ויש כאן טפח מיותר. ריטב"א. ג. דרוב ארונות יש להם פותח טפח ומיעוט אין בהם ורבנן גזרו על רובו משום מיעוטו. ריטב"א. ועיין בדברי התוס' בהמשך. ד. [ד]במקום מצוה לא גזרו רבנן. שם. ה. כיון שאין לה מקום לצאת בוקעת ועולה כנגד כל החלל. ר"ן. ו. כלומר ואע"פ שהטומאה היא באותו חלק מן הביב שהוא חוץ לבית לפי שהיא מתפשטת בו ובוקע ועולה מכל הצדדין. שם.

א) לכאורה צ"ל ט"ז אמה דכן הוא שיעור רה"ר ואכן בסוף הדיבור מסיים ג"כ והרי לך עשרה כעגלות המשכן וצ"ע